

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розглядаються питання адміністративно-правової охорони та захисту державної власності. Надається окрема увага питанню їх зв'язку із діяльністю з управління майном державної власності. Зроблені висновки та пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання в цій сфері.

Ключові слова: адміністративно-правова охорона, адміністративно-правовий захист, державна власність, управління майном, охорона власності.

Рассматриваются вопросы административно-правовой охраны и защиты государственной собственности. Уделено отдельное внимание вопросу их связи с деятельностью по управлению государственной собственностью. Сделаны выводы и предложения по усовершенствованию административно-правового регулирования в данной сфере.

Ключевые слова: административно-правовая охрана, административно-правовая защита, государственная собственность, управление имуществом, охрана собственности.

Administrative legal protection and defense of state property are considered in the article. Author devotes special attention on the issue of linkages of legal protection of state property and state property management. The conclusions and proposals for improvement of legal regulation in this area are made.

Key words: administrative legal protection, state property, protection of property.

Принцип забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності, закріплений Конституцією України, поширюється і на державну власність. Питання адміністративно-правової охорони та захисту державної власності в сучасних умовах розвитку правової та економічної системи України характеризується високим рівнем актуальності. Його важливість підкреслюється неврегульованістю в законодавстві та відсутністю відповідних спеціальних наукових досліджень.

Неоднозначними є й наукові підходи до розуміння змісту правової охорони державної власності, в т.ч. її адміністративно-правової охорони.

Різні аспекти адміністративно-правової охорони та захисту державної власності були предметом активних наукових досліджень у літературі 50–80 рр. ХХ ст.; відповідним питанням присвячені роботи В.К. Григор'єва, В.В. Луньова, В.Д. Резвих, З.М. Рохліна та інших авторів. Крім цього, важливе значення для дослідження порушеного питання мають роботи А.В. Венедиктова, С.Є. Донцова, В.Л. Мусіяки, Ю.К. Толстого та інших вчених, що досліджували цивільно-правовий і господарсько-правовий аспекти охорони власності. Зазначені дослідження були присвячені, як правило, розгляду відповідних аспектів не власне державної власності, а стосувалися власності соціалістичної, формою якої визнавалася державна власність (поряд із кооперативно-колгоспною). Відповідні теоретичні положення щодо державної власності багато в чому зберігають наукову актуальність. В останні десятиріччя опубліковано ряд робіт українських вчених, присвячених дослідженню адміністративно-правового захисту публічної власності та власності інших форм (власності загалом), – роботи Р.В. Афанасієва, В.В. Галунь-

ка, Р.О. Денчук, Ю.В. Гридасова, В.І. Курила, І.О. Личенко, О.І. Никитенка, О.П. Угровецького, В.І. Шаповала та ін. Основна увага дослідників при цьому звертається на питання безпосередньої фізичної охорони майнових об'єктів та адміністративної відповідальності за посягання на власність.

О.І. Никитенко розглядає охорону власності як об'єктивно необхідну функцію держави¹. Підхід до охорони власності (соціалістичної) як окремої функції держави можемо знайти також у роботах В.В. Луньова², М.С. Андріанова³.

Зустрічаються і значно ширші підходи до питання, що розглядається. Р.О. Денчук, досліджуючи особливості адміністративно-правової охорони комунальної власності, наприклад, включає до відносин у сфері такої охорони зокрема правові відносини, пов'язані з формуванням майна комунальної власності⁴. О.М. Арзамасцевим управління власністю (соціалістичною) визнає важливою складовою охорони такої власності. В цьому аспекті, на думку вченого, роль права як засобу охорони власності полягає в забезпеченні правильної організації та ведення господарства, раціонального розподілу, перерозподілу та використання майна, що досягається за допомогою норм державного, адміністративного, цивільного, кримінального права. Як бачимо, за такого підходу охорона власності практично розуміється як загальна функція права, в рамках реалізації якої створюються правові норми, покликані охороняти відносини власності (такий широкий підхід по суті під охороною власності розуміє її правове регулювання). В.В. Черніков, наприклад, пропонував розглядати економічне та раціональне використання майна (соціалістичного) та його охорону як окремі функції управління власністю⁶.

Р.В. Афанасієв, розглядаючи адміністративно-правову охорону права власності на природні ресурси, до адміністративно-правових засобів, спрямованих на її охорону (крім спрямованих на збереження та запобігання пошкодженню чи знищенню власності і припинення протиправної діяльності та покарання винних) відносить, зокрема, й ті, що спрямовані на відновлення та розширене відтворення природних ресурсів, публічну організацію управлінської діяльності у сфері охорони, у т.ч. з приводу доцільного організуючого впливу на всіх суб'єктів, що здійснюють відповідне право власності. Адміністративно-правові засоби охорони (захисту) права власності на природні ресурси вчений групує на засоби організаційного та попереджувального (запобіжного) характеру, засоби припинення та відновлення, а також засіб адміністративної відповідальності⁷. Адміністративно-правовим способом охорони власності (соціалістичної) З.М. Рахлін визначав систему правового регулювання нетоварних майнових відносин у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності, що мала на меті попередження завданню шкоди суспільному надбанню шляхом установаження і застосування попереджувально-профілактичних адміністративно-правових заходів впливу. До такого способу, на думку вченого, належать такі групи заходів: щодо створення умов у середовища, які запобігають правопорушенню проти власності, щодо безпосередньої охорони майна, щодо боротьби з конкретними правопорушеннями проти власності⁸.

Щодо розгляду понять адміністративно-правового захисту власності й адміністративно-правової охорони власності, то В.В. Галунько визначає останню як «позитивний статичний стан адміністративного права, спрямований на попередження правопорушень у майновій сфері, забезпечення умов збереження майна, відновлення й усунення перешкод у здійсненні права власності». Адміністративно-

правовий захист, що є невід'ємною частиною адміністративно-правової охорони власності, на думку вченого, полягає в активних діях щодо відновлення порушеного права власності, усунення перешкод під час його здійснення засобами адміністративного права та притягнення винних до юридичної відповідальності⁹. І.О. Личенко робить висновок про співвідношення адміністративно-правової охорони та захисту як загального та часткового, зазначаючи, що адміністративно-правовий захист проявляється у зв'язку з реалізацією лише правозастосовного та карального аспектів охорони¹⁰. Терміни «охорона» та «захист» як синоніми використовує С.Є. Донцов, вважаючи, що і наділення правом, і відновлення порушеного права – спрямовані на захист права власності від потенційного та дійсного порушення, що дає підстави стверджувати про певну тотожність функцій її охорони та захисту¹¹. Розглядаючи охорону та захист суб'єктивних прав, В.Л. Мусяка розрізняє поняття охорони і захисту; вченим зазначається, що функція виключно охорони вичерпує себе, коли права, що охороняються, не зважали на заходи, що вживаються для цього, все ж порушуються, – охоронна функція тут «переростає в захисну»; відповідно ж до захисної функції норми права відповідальність має захисний характер¹². І.О. Дзера відзначає, що в основі правової охорони визначальними є принципи забезпечення непорушності та здійснення права власності, та заходи, спрямовані на запобігання порушенням цих прав, у той же час захисні норми спрямовані насамперед на відновлення порушеного права. Право на захист права власності, зазначає вчений, виникає після порушення основного суб'єктивного матеріального права (права власності, що належить конкретному власнику)¹³.

Систему способів захисту власності (соціалістичної) С.Є. Донцов визначає як сукупність взаємопов'язаних правовою природою, метою і функціями охорони такої власності різногалузевих норм права, а також урегульованих ними правоохоронних відносин¹⁴. Зміст засобів адміністративно-правового захисту права власності суб'єктів господарювання Ю.В. Гридасов вбачає в «сукупності прийомів і способів, за допомогою яких суб'єкти публічного управління та адміністративний суд здійснюють захист прав і законних майнових інтересів суб'єктів господарювання та широкого загалу осіб від майна підвищеної небезпеки в процесі реалізації адміністративно-правових норм»¹⁵. В.Д. Резвих визначав адміністративно-правовий спосіб охорони власності (соціалістичної) як виконавчо-розпорядчу діяльність державних органів і громадських організацій, змістом якої є попередження посягань на державне та громадське майно, організація охорони і безпосередня його охорона, а також вживання заходів адміністративного впливу у випадках і в порядку, встановлених правовими нормами. Вчений наголошує на адміністративно-процесуальному порядку здійснення правоохоронної діяльності в сфері забезпечення режиму власності¹⁶. У змісті функцій охорони соціалістичної власності В.В. Луньов виділяв такі напрями діяльності як розробку та впровадження економічних методів забезпечення збереження цієї власності; попереджувально-профілактичну діяльність, забезпечення виробничого обліку, контрольно-ревізійної роботи тощо; боротьбу з протиправними діями, захист порушених прав власника, відшкодування завданої шкоди та застосування заходів державного примусу до осіб, винних у вчиненні правопорушень¹⁷.

Відносини власності, що об'єктивно потребують правового регулювання – становлять важливу частину сфери правового регулювання. Власність – настільки важлива економічна та юридична категорія, що у зв'язку зі зміною того чи іншого

пануючого типу власності на засоби виробництва, змінювалися і змінюються економічні формації. Роль і значення власності в українському суспільстві продовжують зростати з року в рік (останні роки держава, наприклад, приймає нові законодавчі акти, спрямовані на запобігання та протидію рейдерських захоплень підприємств). Відповідно важливе значення має та частина правової системи України, норми якої регулюють відносини власності.

Важливість та актуальність названих питань, як бачимо, впливає навіть на юридичну термінологію. Вбачається, що визначення «правова охорона власності» для позначення правового регулювання власності могло бути актуальним, коли йшлося про хід або результати класової боротьби. В сучасних умовах, на нашу думку, підстави для висновку щодо дії правоохоронної функції там, де діє по суті функція регулятивна – відсутні. Тому вважаємо за необхідне підтримати тих авторів, якими правова охорона власності розуміється як сукупність правових засобів, спрямованих на запобігання, протидію та усунення наслідків правопорушень у сфері власності. Відповідно, адміністративно-правова охорона державної власності як частина правової охорони власності полягає в сукупності адміністративно-правових засобів, спрямованих на запобігання, протидію та усунення наслідків правопорушень у сфері державної власності. У цьому аспекті правове регулювання адміністративно-правової охорони державної власності є втіленням саме охоронної функції норм адміністративного права, якими врегульовані управлінські та інші відносини в сфері державної власності. Як зазначає В.В. Лазарев, охорона правових вимог є здійсненням лише норм, встановлених на випадок порушення первинних приписів¹⁸.

Як видно з вищенаведеного, питання адміністративно-правової охорони та захисту власності розглядається вченими в галузі адміністративного права з точки зору особливостей адміністративно-правового інструментарію такої охорони. З позиції ж забезпечення ефективного управління майном державної власності важливе значення має управлінський аспект охорони та захисту власності, що можуть здійснюватися не лише адміністративно-правовими, але й іншими правовими й організаційно-технічними засобами.

У ході здійснення управлінської діяльності, що втілюється у відповідних видах адміністративних процедур, перед органами управління нерідко постають питання вжиття заходів охорони та захисту власності. Здебільшого саме ці органи повинні якщо не вжити заходів щодо захисту власності, то принаймні порушити перед відповідними органами і посадовими особами питання про необхідність вжиття відповідних заходів. Аналіз норм чинного законодавства свідчить про те, що законодавцем не надається належної уваги правовому регулюванню компетенції органів держави та її посадових осіб, які здійснюють управління об'єктами права державної власності, щодо охорони та захисту об'єктів державної власності, не встановлюється відповідних обов'язків і прав державних органів, посадових осіб.

Закон України «Про управління об'єктами державної власності» практично не визначає обов'язків або повноважень суб'єктів управління майном у сфері охорони та захисту державної власності. Згідно з ч. 3 ст. 13 названого Закону, вимоги щодо організації та здійснення заходів охорони об'єктів державної власності визначають спільно Фонд державного майна України (ФДМУ), інші суб'єкти управління та МВС. Згідно зі ст. 7 названого Закону, ФДМУ відповідно до законодавства забезпечує захист майнових прав держави на території України відповідно до

законодавства, а за її межами – відповідно до чинних міжнародних договорів у межах своїх повноважень (захист майнових прав держави належить до основних завдань ФДМУ відповідно до Тимчасового положення про Фонд, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 07.07.1992 № 2558-ХІІ; майже аналогічне положення передбачено в проєкті Закону України «Про Фонд державного майна України», прийнятому Верховною Радою 15.11.2011 р. в першому читанні (реєстр. №9368)¹⁹). Не містять норм щодо компетенції органів управління стосовно охорони та захисту державної власності також закони України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації», якими регулюються основні засади компетенції органів управління об'єктами державної власності.

Практика показує, що факти, які свідчать про необхідність вжиття заходів захисту власності, виявляються при здійсненні контролю за наявністю та ефективним використанням майна державної власності, контролю за здійсненням функцій з управління цим майном, обліку державного майна, забезпечення його утримання, його списання та відчуження (на підготовчих етапах або під час здійснення відповідних адміністративних процедур). Вбачається, що при виявленні відповідного факту суб'єкт управління державною власністю повинен вжити заходів щодо відновлення порушеного права державної власності, виявлення осіб, винних у порушенні цього права, притягнення їх до відповідальності (зокрема повідомити правоохоронні органи для вжиття відповідних заходів), забезпечити недопущення порушень у подальшому.

Таким чином, врегульований нормами адміністративного права механізм управління майном державної власності нерозривно пов'язаний із повноваженнями органів управління цим майном щодо вжиття заходів із його охорони та захисту. Конкретні способи охорони та захисту державної власності врегульовані матеріальними та процесуальними нормами різних галузей права (не лише адміністративного, але й цивільного, господарського, трудового, кримінального та відповідних галузей процесуального права). В конкретній ситуації орган управління об'єктами державної власності та/або відповідний правозастосовчий орган приймають рішення щодо конкретного способу захисту державної власності – подання позову (наприклад, про витребування майна, визнання права власності, відшкодування збитків), порушення кримінальної справи чи відкриття провадження в справі про адміністративні правопорушення, стягнення в установленому порядку шкоди, завданої при виконанні трудових обов'язків, притягнення до дисциплінарної відповідальності, розгляд на колегіях органів управління матеріалів перевірок тощо. Якщо правова норма містить обов'язок, зауважує В.В. Лазарев, утримання від вчинення дій у деяких випадках може розцінюватися як недбалість²⁰.

Правовідносини, пов'язані з охороною та захистом прав власника від посягань на його майно, зокрема в разі їх порушення іншими особами, О.П. Віхров зараховує до абсолютних речових організаційно-господарських правовідносин, у яких однією зі сторін є власник, якому протистоїть необмежена кількість суб'єктів, зобов'язаних не порушувати його право. Такі правовідносини, зазначає вчений, є регулятивними, а не охоронними²¹.

Відповідно до ст. 1, 2 Закону України «Про міліцію» захист власності від злочинних посягань є одним із завдань міліції як державного озброєного органу виконавчої влади. Постановою Кабміну від 10.08.1993 р. № 615 «Про заходи

щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності» на базі підрозділів охорони при органах внутрішніх справ утворено Державну службу охорони при МВС України (далі – ДСО) та затверджено Положення про неї. В.І. Курило, В.І. Шаповал, досліджуючи діяльність ДСО, зазначають, що їхні конкурентні переваги на ринку послуг охорони полягають в тому, що це практично єдина охоронна організація, що має право на практиці ефективно застосовувати силу та зброю²². Дійсно, міліцію охорони В.В. Галуцько визначає як професійне озброєне формування, оперативно підпорядковане з питань запобігання правопорушенням у місцях несення служби керівникам відповідних органів внутрішніх справ, створене для вирішення завдань охорони об'єктів всіх форм власності, забезпечення особистої безпеки громадян на договірних засадах, запобігання і припинення правопорушень, з можливим застосуванням заходів безпосереднього примусу²³.

Прийнятий 17.11.2011 Верховною Радою Закон України «Про охоронну діяльність», що має набути чинності через 6 місяців з дня, наступного після дня його опублікування, визначає охорону майна як «діяльність з організації та практичного здійснення заходів охорони, спрямованих на забезпечення недоторканності, цілісності визначених власником і належних йому будівель, споруд, територій, акваторій, транспортних засобів, валютних цінностей, цінних паперів та іншого рухомого і нерухомого майна, з метою запобігання та/або недопущення чи припинення протиправних дій щодо нього, для збереження його фізичного стану, припинення несанкціонованого власником доступу до нього та забезпечення здійснення власником цього майна всіх належних йому повноважень стосовно нього». Закон не визначає поняття «охорона» та вживає його як зрозуміле.

Зазначеною постановою Кабміну від 10.08.1993 р. № 615 затверджено перелік об'єктів, що підлягають обов'язковій охороні підрозділами ДСО за договорами. Аналізуючи цей перелік, слід відмітити, що далеко не всі об'єкти, які об'єктивно підлягають особливій охороні, є в цьому переліку. Так, наприклад, постановою Кабміну від 13.04.2011 р. № 415 до нього було включено будинки та приміщення, в яких розміщуються органи влади Автономної Республіки Крим (конкретний перелік має визначатися Головою Ради міністрів Республіки). Однак наразі в зазначеному переліку немає, наприклад, будинків і приміщень, у яких розташовані місцеві держадміністрації та їхні структурні підрозділи (немає цих підрозділів і в переліку органів державної влади України, щодо яких здійснюється державна охорона, передбачених Законом «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»). В умовах дії Закону «Про здійснення державних закупівель» місцеві держадміністрації та їхні структурні підрозділи мусять застосовувати процедури, передбачені цим Законом, при закупівлі послуг з охорони, і за цінним критерієм нерідко укладають договори на охорону з іншими охоронними організаціями (крім ДСО). Вищезазначені особливості, відповідно до яких недержавні суб'єкти охоронної діяльності не вправі вживати більшість правоохоронних заходів, передбачених Законом «Про міліцію», призводить до зниження рівня безпеки й охорони об'єктів державної власності. Це питання не лише компорту та особистої безпеки працівників державних органів (відповідно до ст. 11 чинного Закону «Про державну службу» держслужбовець має право на соціальний і правовий захист відповідно до його статусу), але й авторитету, й безпеки органів державного та комунального управління, й у цілому держави та місцевого самоврядування.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо за необхідне зробити наступні вис-

новки та пропозиції: адміністративно-правова охорона державної власності – це сукупність адміністративно-правових засобів, спрямованих на запобігання, протидію та усунення наслідків правопорушень у сфері державної власності. Адміністративно-правова охорона державної власності не входить до управління майном державної власності, однак тісно пов'язана з нею, оскільки факти, які свідчать про необхідність вжиття заходів захисту власності, виявляються перш за все під час здійснення управлінської діяльності. Конкретні способи охорони та захисту державної власності врегульовані нормами різних галузей права, зокрема адміністративного, цивільного, господарського, трудового, кримінального. Суттєвим недоліком правового регулювання у сфері управління майном державної власності слід визначити те, що законом не передбачається обов'язків конкретних суб'єктів управління майном державної власності щодо вжиття заходів охорони та захисту при виявленні порушень права державної власності. Вбачається за необхідне при внесенні змін до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» передбачити обов'язки суб'єктів управління державною власністю при виявленні факту, що вимагає вжиття заходів щодо її захисту, вжиття заходів щодо відновлення порушеного права державної власності, виявлення осіб, винних у порушенні цього права, притягнення їх до відповідальності (зокрема, повідомити правоохоронні органи для вжиття відповідних заходів), забезпечити недопущення виявлених порушень й надалі. Невжиття відповідними органами управління та їхніми посадовими особами заходів реагування при виявленні відповідних фактів необхідно розцінювати як службову недбалість, що тягне за собою юридичну відповідальність. Перелік об'єктів, що підлягають обов'язковій охороні підрозділами Державної служби охорони при МВС за договорами, затверджений постановою Кабміну від 10.08.1993 № 615, доцільно доповнити, включивши до цього переліку місцеві державні адміністрації та їхні структурні підрозділи.

Сучасний стан адміністративно-правового регулювання в розглянутій сфері свідчить про актуальність і перспективність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

1. Никитенко О.І. Адміністративно-правовий захист власності в Україні: Автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – К.: Українська академія внутрішніх справ. – С. 9. **2. Лунев В.В.** Охрана социалистической собственности как функция советского общенародного государства и роль органов внутренних дел в ее реализации: Автореф. ... канд. юрид. наук.: 12.00.02 / Моск. высш. школа милиции МВД СССР. – М., 1989. – С. 9. **3. Андрианов Н.Е.** Конституционное закрепление функции охраны народного достояния. // Правовые и организационные меры борьбы с правонарушениями против социалистической собственности: Сб. науч. трудов. – Горький, 1982. – С. 42-43. **4. Денчук Р.О.** Адміністративно-правова охорона комунальної власності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2006. – С. 4. **5. Арзамасцев А.Н.** Охрана социалистической собственности по советскому гражданскому праву. – Л., 1959. – С. 7-10. **6. Черников В.В.** Советское государство как субъект охраны социалистической собственности. // Административные правонарушения, посягающие на социалистическую собственность, и борьба с ними: Сб. науч. трудов. – Горький, 1983. – С. 28. **7. Афанасієв Р.** Адміністративно-правова охорона права власності на природні ресурси // Юридика Україна. – 2009. – № 9. – С. 29-30. **8. Рахлин З.М.** Адміністративно-правова охорона социалистической собственности в СССР // Советское государство и право. – 1964. – №1. – С. 48-54. **9. Галунько В.В.** Адміністративно-правова охорона права власності в Україні: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук:

12.00.07 / Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. – Х., 2009. – С. 22. **10.** *Личенко І.О.* Адміністративно-правовий захист права власності в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2010. – 16 с. **11.** *Донцов С.Е.* Гражданско-правовые внедоговорные способы защиты социалистической собственности. – М., 1980. – С. 6-7. **12.** *Мусияка В.Л.* Солидарная ответственность за причинение вреда: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харьковский юридический институт. – Х., 1976. – С. 8. **13.** *Дзера І.О.* Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. – К., 2001. – С. 27; *Дзера І.О.* Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка – К., 2001. – С. 3. **14.** *Донцов С.Е.* Гражданско-правовые внедоговорные способы защиты социалистической собственности. – М., 1980. – С. 9. **15.** *Гридасов Ю.В.* Адміністративно-правові засоби захисту права власності в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. / Нац. ун-т Держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2009. – С. 12. **16.** *Резвых В.Д.* Административно-правовая охрана социалистической собственности. – М., 1975. – С. 21-23. **17.** *Лунев В.В.* Охрана социалистической собственности как функция советского общенародного государства и роль органов внутренних дел в ее реализации: Автореф. ... канд. юрид. наук.: 12.00.02 / Моск. высш. школа милиции МВД СССР. – М., 1989. – С. 15. **18.** *Лазарев В.В.* Применение советского права. – Казань, 1972. – С. 6. **19.** *Проект Закону «Про Фронт державного майна» [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/> **20.** *Лазарев В.В.* Цит. праця. – С. 9. **21.** *Віхров О.П.* Організаційно-господарські правовідносини: Монографія. – К., 2008. – С. 177-178. **22.** *Шаповал В.І.* Організаційно-правові основи діяльності державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України щодо попередження та припинення правопорушень: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – С. 16; *Курило В.І.* Організаційно-правові засади надання охоронних послуг: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. / Державна податкова адміністрація України, Академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2003. – С. 14. **23.** *Галуцько В. В.* Адміністративно-правові основи організації та діяльності Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2003. – С. 15.